

розгляданого поля. Крайню периферію посідають антонімічні пари, які набувають семантики неозначеності лише в певних контекстах.

Література:

1. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова ; відп. редактор К. Г. Городенська. Київ, 2017. 752 с.

2. Лабетова В. М. Філософські витоки лінгвістичної категорії означеності / неозначеності. *Scientific Journal Virtus*. 2018. № 24. С. 145-148.

3. Словник української мови: в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

4. Словник української мови: в 20 т. Київ : Наукова думка, 2010–2019.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-7>

TOPONYMS IN VOLODYMYR MALIK'S NOVEL "SECRET AMBASSADOR": SEMANTICS AND STYLISTICS OF THE ROAD MOTIF

ТОПОНІМИ В РОМАНІ ВОЛОДИМИРА МАЛИКА «ТАЄМНИЙ ПОСОЛЬ»: СЕМАНТИКА Й СТИЛІСТИКА МОТИВУ ДОРОГИ

Petrova Ozel L. P.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Studies and Linguistic
Didactics
Kharkiv G. S. Skovoroda National
Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine*

Петрова Озель Л. П.

*кандидат філологічних наук,
доцент,
доцент кафедри українознавства
і лінгводидактики
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Топоніми як поліфункційні одиниці мовної системи спричинили активне їх дослідження в межах низки наук (географії, економіки, правознавства, соціології, етнології, краєзнавства), що досить плідно

взаємодіють із такими галузями мовознавства, як лінгвокраїнознавство, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, ономастика, зокрема топоніміка й антропоніміка, де провідні орієнтири походження, семантики, структури, лексикографування, систематизації й аналізу топонімів визначені в працях, здійснених вітчизняними лінгвістами В. Лучиком, С. Вербичем, В. Горпиничем, В. Підвойним, К. Тищенко, Т. Янком, І. Муромцевим, К. Цілуйком, М. Торчинським, Г. Лабінською.

Окрема галузь функціонування й дослідження топонімів представлена в працях, присвячених специфіці астіонімів, ойконімів, гідронімів, потамонімів як репрезентантів літературно-художнього дискурсу в усьому багатстві й різноманітності їх лінгвостилістичних репрезентацій, аналізованих у працях О. Карпенко, Ю. Карпенка, В. Калінкіна, Г. Лукаш, О. Немировської, Ю. Клімчук, О. Сколоздрі, Л. Удовенко, де відзначені найбільш вагомі семантико-стилістичні параметри топонімічних одиниць.

Актуальність розвідки визначається потребою аналізу лінгвостилістичних можливостей топонімічної лексики як художнього визначника й модератора популярного в художній літературі дискурсу дороги, що найбільш колоритно окреслюється в історичних та пригодницьких романах, представлених в українській класичній белетристиці творами П. Куліша, Б. Лепкого, П. Загребельного, Р. Іванчука, В. Малика, де топоніми найбільш яскраво реалізують функції локалізації подій і явищ, встановлення їх хронології, концептуалізації та кодифікації культурно-мистецьких надбань, формують художню парадигму національно-ментальних цінностей.

Літературно-естетичні параметри романів Володимира Малика представлені у критичних статтях та оглядах М. Ільницького, В. Чумака, І. Дзюби, К. Волинського, А. Мовчун, Н. Шаповал. Лексико-семантична специфіка, оригінальні прийоми й засоби, характерні для художньої манери одного із яскравих представників історичної романістики в українській літературі, потребують більш детальної класифікації, систематизації та ґрунтового аналізу, чим зумовлена злободенність і перспективність підходу, визначеного в цьому дослідженні.

У контексті розгортання дискурсу дороги, мандрівки досить важливим елементом є модус самотності етнонаціональних картин світу: мовно-стильове багатство роману Володимира Малика «Тасмний посол» засвідчує широке коло культур, які представляють чи з якими взаємодіють та комунікують герої під час подорожей

(українську, болгарську, турецьку, татарську, польську, австрійську, вірменську) й окреслює розгалужену лексико-семантичну парадигму топонімічних одиниць, що репрезентують провідний у романі-тетралогії мотив у його різних семантико-стилістичних варіаціях – шляху, мандрівки, подорожі, пошуку й здобуття особистого щастя, свободи, незалежності України.

Основний смисловий компонент у назвах розділів, що, як правило, акумулюють і концентрують художню інформацію, образність і проблематику творів, представлений топонімами або ж лексемами, прямо чи опосередковано пов'язаними з мотивами дороги, подорожі, мандрівки – сухопутної чи морської, які мають також важливе значення для зображення особистого та соціально-політичного контексту життєдіяльності героїв: *«Дорогою сліз»*, *«На берегах Кизил Ирмаку»*, *«Фелюка в морі»*, *«Чернавода»* (Книга перша), *«Чигирин»*, *«Побойце в Січі»* (Книга друга), *«Крим нещадно струснути!»*, *«Кам'янець»*, *«Буджак»* (Книга третя), *«В країну Золотого Яблука»*, *«Варшава»*, *«Відень»*, *«Дорога без кінця»* (Книга четверта).

Поряд з іншими визначальними в історико-культурологічному дискурсі макротопонімами (*Україна*, *Гетьманщина*) концептуальною лексемою, із якою пов'язана низка лексико-семантичних інтерпретацій мотиву дороги, є топонім *Запорізька Січ*, що локалізує центр козацької держави, комплекс захисних споруд, позначає місце набуття воїнами військового досвіду, підготовки до походів, комунікації з приводу дипломатичних орієнтирів, має символічне значення духовної й політичної столиці як козацтва, так і національно-визвольного руху українського народу за здобуття державності й незалежності: *Січ* – місце, куди завжди прагнуть козаки різних поколінь і поглядів, особливо ті, що, беручи участь у походах, потрапили в полон, втратили здоров'я, мріяли повернутися до Січі й залишитися там до кінця життя, яскравим свідченням чого є звертання кобзаря Сома: *«– Це – вона! Мати наша ... Січ! – прошепотів старий і направив чорні діри в той бік, де, на його думку, мала бути козацька фортеця. – Добрався-таки! Аж через 25 років, а добрався! Сліпий, німечний, нікчемний... Та все ж помру серед свого товариства!»* [2, с. 5]; топонім викликає асоціації з видами діяльності, традиційними промислами й ремеслами, що стали візитівкою січового способу життя, господарювання, як-от ковальство (*«– Справді, Січ! – промовив глухо. – Пахне димом із кузні... Гарячою окалиною несе... Мабуть, ковалі передержали залізо в горні... та ще свіжоспеченим хлібом...»* [2, с. 5]), виготовлення зброї й пороху, іншими видами господарської

діяльності: *«На Січі вони всеньку зиму несли військову службу: стояли на чатах, обколювали навкруги фортеці лід, щоб ворог не проник зненацька в Січ, виготовляли порох та зброю»* [2, с. 9].

Макротопоніми *Україна, Військо Запорізьке / Запороги / Січ, Австрія / країна Золотого Яблука, Польща / Річ Посполита, Литва, Чехія, Сербія, Білорусія, Угорщина, Туреччина / Османська імперія / Порта, Венеція (князівство), Волощина, Крим / Кирим, Болгарія, Сербія, Греція*, а також пов'язані з ними астіоніми *Відень, Варшава, Люблін, Тарнова Гура, Белград, Київ, Львів, Чигирин, Черкаси, Кам'янець / Кам'янець-Подільський / Каменіче, Миргород, Лубни, Полтава, Лохвиця, Запорожжя, Корсунь, Немирів, Фастів, Бургас, Стамбул, Трапезонд, Едірне, Кафа, Перекоп, Аккерман, Закопане, Тульна, Паркани, Гран, Круглик, Білгород*, ойконіми *Чорнобайвка, Смеречівка, Дубова Балка, Комишувате, Великі Сорочинці, Рудик, Аксу* позначають у романі як широку географію місць та подій, так і різні системи й парадигми осмислення життєвих доріг: вибору способу поведінки, мислення, світорозуміння, життєвої філософії, де у кожного героя – свій неповторний шлях. Макротопоніми часто спостерігаємо в контекстах філософсько-медитативних роздумів – морально-етичних, соціально-правових, національно-державницьких сентенцій, паралелелей і наративах, поглядах на шляхи становлення й розвитку як окремої особистості, так і держав та політичних союзів: *«Он яка Туреччина – подумав Арсен, кладучи заковані руки на балку і напиряючи на неї грудьми. – І тут, як і в нас, бідні низом, а багаті – горою! Правда мовчить, зціпивши зуби, а кривда безсоромно розперезалася і сліпо, нахабно бреде по людських горбах»* [2, с. 82].

У сфері лінгвостилістичних інтерпретацій болгарської національно-ментальної культури чільне місце посідають як складені літературно-художні топоніми, переважно двокомпонентні ад'єктивно-субстантивні конструкції, першим складником яких є колоратив, відантропонімне або відтопонімне означення, другим – номінації на позначення особливостей рельєфу чи адміністративно-територіальних одиниць (*Чернавдська долина, Сині Камені, Білі скелі, Азлікіна поляна, Гайдуцька печера, Гайдуцький колодязь, Сливенський округ, Стара Планина*) та однокомпонентні (*Балкани, Сливен, Ямбіль, Чернавода, Жеравна, Загора, Плехів*), яскраві відтопонімні утворення (*старопланинський край*), що в художній формі історико-пригодницького роману експлікують шлях боротьби гайдуків за національне визволення Болгарії.

Топоніми як специфічні лексичні одиниці й складники розгалуженої парадигми онімів засвідчують широку систему лінгвістичних,

культурологічних, соціально-правових, державно-політичних функцій: номінації місця події, дослідження його походження, окреслення історичної ролі в процесах етногенезу й державотворення, засвідчення його значення в сучасному як вітчизняному, так і світовому геополітичному ландшафті. Спираючись на результати аналізу топонімів у художніх текстах, зокрема дослідження Л. Удовенко, де відзначені специфічні функції топонімів у історичних романах (номінативно-ідентифікаційну, описово-зображальну й фонову) [5, с. 106], а також, простеживши логіку експлікації онімів у історико-пригодницькій тетралогії Володимира Малика «Таємний посол», відзначаємо ще одну досить вагому стилістичну роль топонімів у художніх текстах – репрезентацію світоглядного концепту *дорога*.

Література:

1. Горпинич В. О. Словник географічних назв України. К. : Довіра. 2001. 526 с.
2. Малик В. Таємний посол : роман. Том перший. Х. : Євроекспрес. 2000. 464 с.
3. Малик В. Таємний посол : роман. Том другий. Х. : Євроекспрес. 2000. 542 с.
4. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України. К. : Академія. 2014. 544 с.
5. Удовенко Л. Авторське створення топонімічного простору в художньо-історичному творі (на матеріалі роману Павла Загребельного «Диво»). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Філологія*. 2012. № 1006. С. 105–109.